

Portretiranje apela

Boško Pešić, *Portreti filozofije: Heidegger, Jaspers, Arendt*. Naklada Breza, Zagreb, 2019., 151 str.

Nakon suuredničkih zbornika *Filozofija egzistencije Karla Jaspersa* (Hrvatsko društvo „Karl Jaspers“, Zagreb 2013) i *Heideggerov kraj* (Centra za kulturu i edukaciju „Logos“ i Hrvatsko društvo „Karl Jaspers“, Tuzla – Zagreb 2017) Boško Pešić objavio je autorsku knjigu u kojoj se okušao u „portretiranju“ filozofije dvojice „jakih autora“ (H. Bloom): Martina Heideggera (za kojega Pešić piše da bi se teško „u novije doba moglo naći filozofa koji je više otežao stvar s filozofijom“) i Karla Jaspersa – koji su, očito, već duže u Pešićevu obzoru zanimanja – i jedne jake autorice: Hanne Arendt. Pešić je filozofije spomenutih filozofa „portretirao“ trima sržnim temama svakog autorskog opusa. Što se tiče Heideggera riječ je o „stvari“, „jeziku“ i „mišljenju“, potom o Jaspersovoj „komunikaciji“, „slobodi“ i „egzistenciji“ i na koncu o Arendtinu „htijenju“, „prosudbi“ i „djelovanju“. To su ujedno i naslovi pojedinih poglavlja knjige, kojima se, na kraju, pridodaje poglavlje „Umjesto pogovora: O (ne)razumljivosti i (ne)znanstvenosti filozofije“.

Pešić u „Stvari“ polazi od Heideggerove poznate tvrdnje da se mišljenje udaljuje od svoje biti što se više pokazuje kao računajuće mjerljivo, matematičko, odnosno tehničko – što, prema Heideggeru, nije drugo doli volja da se stvar kao predmet dovede pod svoju vlast. Stvar u mišljenju koje stremi biti filozofijsko ima posve drugačiji status od predmeta u znanstvenom predočavanju. Iz takvog impostiranja odnosa *stvar – predmet* proizlazi i Heideggerovo razlikovanje puta i metode: „U filozofiji ima samo puteva. Nasuprot tome, u znanosti ima samo metoda [...]“ Otud i Heideggerova krilatica: *Wege, nicht Werke* („Putevi, ne djela“). Nadalje, Pešić ističe „Heideggerov prijelomni stav“ da stvar mišljenju, a ne mišljenje stvari, stvara prostor. Stvar stvara prostor u kojemu stanujući čovjek stvara svoj svijet stvari. Iz prostora se kao mjesta koje pripravlja stvarima smještaj zadobiva pak blizina stvari. Stvar se pokazuje u svojoj blizini dohvaćanjem njezine samostojnosti, samostojnosti samostojnog (*der Selbststand des Selbständigen*), koja dovodi do uspostave stvari u njezinoj razlici spram predmeta. Mišljenje koje ide prema uspostavi stvari nije predočavajuće. Parafrazirajući Stefana Georgea, Heidegger napominje da se uspostava stvari događa uvijek

iznova tamo gdje za nju ne izostaje riječ. Riječ o stvari riječ je o njezinoj trajnoj sabranosti u ono što jamči njezinu vlastitost kao stalnu prisutnost. Jezik nije puki izraz mišljenja. S njim, ističe Pešić Heideggerovu misao, tek se može dogoditi da bit čovjeka odgovara „zaboravljenoj“ biti bitka koju mišljenje sa svojim jezikom tek treba domisliti.

Iskustvo biti jezika, ističe Pešić Heideggerovu misao u poglavlju „Jezik“, predstavlja historijsko posredovanje između izgovorenog i razumljivog. Jezik u tom smislu u sebi krije karakter bitka koji se čovjeku otvara kao onom biću koje sebe izgovara i kojemu je u izgovaranju sebe dana mogućnost govora. Govor, dakle, nije samo jezično izvanjštenje sadržaja misli, ni izvanjskim gramatičko-logičkim mjerilima ispostavljena pojava jezika, ni ono što posvema podliježe prevladavajućim znanstvenim predodžbama o jeziku. Moć govora proizlazi iz pripadnosti našeg bića jeziku, a ne iz toga što jezik pripada nama. Stvar jezika, ističe Pešić na početku poglavlja „Mišljenje“, mora se iskušati ne samo zato da bi se zadobilo misaono iskustvo stvari i jezika već i da bi se prispjelo u iskustvo samog mišljenja – do mišljenja mišljenja (*νόησις νόησεως*). Mišljenje mišljenja nije nešto što mišljenje pukom refleksijom isporučuje sebi samom kao predmet, nego ono što se odmjerava u doseg otkritosti (*Entdeckte*) zbiljnosti zbilje.

Prema Jaspersu, ističe Pešić na početku drugog dijela knjige, filozofija tek s komunikacijom doseže svoju cjelovitost i puni domašaj. Komunikaciju se stoga ne smije shvaćati kao puko individualno podruštvljavanje u nekom interakcijskom okružju. Budući da svako filozofiranje teži prelasku vlastitih granica za volju stjecanja egzistencijalnog iskustva onog obuhvatnog (*Umgreifende*), ono se ne ispunjava u samotnosti, već tek raznim vidovima komunikacije. Ono pak, slijedi Pešić Jaspersa, što se pri filozofirajućoj komunikaciji dijeli nisu informacije ni obavijesti, nego davanje sebe u sudjelovanju koje nikada ne skončava kao puka prilagodba. Stoga istinska filozofija tražeći komunikaciju ne teži tek usuglašavanju, ne dovršava se diskusijom vođenom obuhvatnom solidarnošću, nego je „dovođenje u pitanje korijena njezine biti načelno drugom filozofijom ili nefilozofijom“. Neuspjeh komunikacije – egzistencijalne komunikacije – traje sve dok se drugi ispostavlja kao objekt. Stoga kao temeljno načelo egzistencijalne komunikacije vrijedi da sam nisam dok drugi nije svoj, niti sam slobodan ako drugi nije slobodan. Sloboda je pak na djelu gdje se misao uspije othrvati onome što ju veže. Jaspers, ističe Pešić, najvišom slobodom smatra onu koja nije navezana na postojeći svijet, već uvijek iznova odnosom prema transcencijiji – iako se ne nalazi u njoj. Zapravo vrijedi: „Transcencijija nije moja sloboda,

ali je u njoj ipak prisutna“ – citira Pešić Jaspersa. Egzistencija je pak postavljena kao ono obuhvatno, ali ne u smislu nekog horizonta svih horizonata, već kao mogućnost samoutemeljenja koja je ujedno i uvjet samobitka. U svom samorazumijevanju egzistencija ono razumljeno nema kao nešto odvojivo što bi naknadno moglo postati zaseban i znanjem prenosiv razumski dio – ono se uvijek iznova pojavljuje tek kao, citira Pešić Jaspersa, „onaj rasvjetljavanjem u sebi postajući izvor“. Iz toga, zaključuje Pešić, proizlazi Jaspersov temeljni filozofijski stav da egzistencija samo putem uma ima svoje rasvjetljenje, dok um samo s egzistencijom može imati svoj sadržaj.

Ističući slaganje s Arendtinom tvrdnjom da u krilatici „Bog je mrtav“ malo toga o tome možemo doznati kao, uostalom, i o božjem postojanju, Pešić piše da se filozofsko-teološki načini na koje se boga promišljalo pokazuju neuvjerljivi, ali da ta neuvjerljivost upućuje na jedan od sigurnih znakova djelovanja mišljenja: sposobnost da svekoliku stvarnost, pa i samu ideju boga podvrgne vlastitom htijenju. Arendt na Kantovu tragu razdvajanja uma i razuma (Arendt smatra da sam Kant nije dovoljno dalekosežno prepoznao posljedice ove razdiobe) ističe da um koji sebe „oslobađa“ razumske potrebe za znanjem, svojom spekulativnošću omogućuje mišljenju beskraj osmišljavanja smisla (koji, ističe Pešić, nije ono što se nalazi „iza“ stvari, već uvijek iznova pitanje mogućnosti razumijevanja). Htijenje mišljenja ide upravo za tim da *ja* koje misli osposobi da mišljenje odvoji od pojave stvari da bi joj se kao stvar mišljenja moglo jasnije vratiti. Htijenje je dakle, prema Arendt, sposobnost koja pokreće mišljenje. Ono ima, citira Pešić Arendt, „beskrajno veću slobodu nego mišljenje koje čak ni u najslobodnijem i najspekulativnijem obliku ne može izbjeći zakon neproturječnosti“. Djelovanje pak hotećeg *ja*, ističe Pešić Arendtinu misao, uvijek iznova počiva na slobodi, odnosno povezano je s voljom koja ne želi biti podčinjena. Za Arendt mišljenje je djelatnost (aktivnost), bez obzira na svoje mentalno podrijetlo. U središnjem poglavlju („Prosudba“) trećeg dijela knjige, Pešić se fokusira na središnje pitanje Arendtina opusa: Kako u političkim idejama razotkriti ono metafizičko? Pritom Pešić napominje da pod metafizičkim misli njezin ontoteološki temelj uobličeni u tako nešto što Derrida naziva „metafizikom prisutnosti“.

Ako već ne iz samih imena čije filozofije je nastojao „portretirati“, onda iz skiciranog sadržaja knjige očito je da se Pešić poduhvatio iznimno složene zadaće. Riječ je, naime, o analizi ne samo središnjih filozofema dvaju jakih autora i jedne jake autorice, već i o središnjim filozofijskim temama zapadne filozofijske tradicije uopće. Otud i česte reference na druge kanonske filozofijske

autore (Platon, Aristotel, Augustin, Kant, Hegel, Adorno). Ipak, Pešić ponajprije isprepliće Heideggerove, Jaspersove i Arendtine misli. Pritom se, valjda ne slučajno, snažnije isprepliću misli Martina i Hanne. Primjerice u poglavlju „Stvar“ parafrazira se Arendt kada ističe da filozofija ako je filozofija treba upozoravati na nadolazak onih oskudnih godina kada nezainteresiranost neće više biti moguća (u istom poglavlju Pešić se na još nekoliko mjesta, što izravno što neizravno, referira na Arendt). U poglavlju „Htijenje“ često se pak referira na Heideggera. No valja istaknuti, Arendt se, što je karakteristika „jakih autora“, također i suprotstavlja Heideggeru. Primjerice, polazeći od uvjerenja da smisao i istina nisu isto, Arendt se kritički osvrće na Heideggerovu tvrdnju iz njegova uvoda u predavanje *Was ist Metaphysik?* da „smisao bitka i istina bitka znače isto“.

Poput crvene niti Pešićevom knjigom provlači se pitanje kako danas stoji stvar s filozofijom. Stoga se čini da se on poduhvatio složene zadaće portretiranja filozofije dvaju jakih autora i jedne jake autorice upravo da bi na njihovu tragu pokazao što je zapravo filozofija i koja je njezina uloga ne samo na sveučilištima nego i šire. Da je tomu tako sugerira zaključno poglavlje – „O (ne)razumljivosti i (ne)znanstvenosti filozofije“. Prema Pešiću, u današnjoj filozofiji zapuštena je upravo njezina stvar – *mišljenje*. Stoga smo zapali u oskudno vrijeme, vrijeme u kojemu filozofija izostaje ponajprije samoj sebi, što se osjeti u krizi humanističkog obrazovanja, u čijem se središtu nalazi „fanatizam metodološke i historiografske preciznosti“, i shvaćanju znanstvenosti znanosti, što se osjeti u scijentometrijskim analizama bibliografsko-statističke produktivnost. Štoviše, Pešić smatra da je došlo do dokidanja onog *universitas* u samom značenju pojma sveučilišnog, da je na snazi pojava koja u znanstveno-istraživačkom smislu smanjuje preglednost cjeline znanja o svijetu i životu, i to za volju ovladavanja partikularnim učenjima kao tehnikama snalaženja u propisanoj struci. Filozofija je danas, Pešić je krajnje oštar prema vlastitoj „struci“, začahurena do neprepoznatljivosti u znanstveno-akademske institucijama i upogonjena u obrazovanje koje Schopenhauer mučnim i neumoljivim cinizmom naziva obmanom i varkom. Aktere akademske filozofije Schopenhauer oslovljava kao one koji žive od filozofije i kojima je svojstveno prešućivanje, izvrtanje, ignoriranje, negiranje, omalovažavanje, kuđenje, klevetanje, denunciranje i proganjanje – što, tvrdi Pešić, djeluje zabrinjavajuće poznato. Filozofija se dakle, smatra Pešić na Heideggerovu tragu, mora postaviti ponajprije kao stvar mišljenja, mogućnost poimanja svijeta kao nepredmetne prisutnosti istine bitka.

Filozofiju kao stvar mišljenja više nego ikad prije, apelira Pešić, valja očuvati od prezira koji prema njoj gotovo istovjetno gaje pobornici njezine poslušne znanstvenosti kao i slabije vidljivi, ali dobro raspoređeni meštri ispraznog mudrovanja.

Pešićev apel vrijedan je pozornosti, ali potpisnik ovih redaka sumnjičav je prema soteriološkoj mogućnosti filozofije kao stvari mišljenja. Naime, potpisnik ovih redaka misli, zajedno sa Jean-Lucom Marionom, da je zapuštena stvar filozofije zapravo *ljubav* – odnosno da nam nedostaje *vjera*. Pritom ne misli na Kantovo i Jaspersovo poimanje vjere – na koje se Pešić referira – već na vjeru koja se u klasičnom teološkom studiju shvaćala kao misliti s pristankom: *credere est cum assensione cogitare* (Augustin, *De predestinatione Sanctorum* II, 5), što je u Akvinca postalo „nemir mišljenja“. Čini se da su se na neki način upravo u klasičnom teološkom studiju, koji je promišljao vjeru, postavljala pitanja za koja je Heidegger smatrao da ih tek on postavlja. Stoga je vrijedno osluhnuti pitanje koje upućuje Paul Ricoeur: Kada se filozof, poput Heideggera, bori protiv zavodljivosti neizrecivog i protiv moći „svakodnevnog govora“ (*Sprechen*) za jedno „reći“ (*Sagen*), koje nije ni pobjeda neartikuliranog ni pobjeda znakova koji su raspoloživi govorniku i kojima on može manipulirati, zar nije u položaju koji se može usporediti s položajem u kojemu se nalazio antički ili srednjovjekovni mislitelj kada je tražio put između nemoći jednog diskursa predanog na milost i nemilost rasipanja značenja i ovladavanja pomoću logike roda? Jedinstvo zapadne metafizike – ističe Ricoeur – naknadna je konstrukcija Heideggerove misli, namijenjena opravdavanju njegova vlastitog misaonog truda i odricanja za koje bi on želio da ne bude više prevladavanje. No, zašto bi ta filozofija morala odreći svim onima koji su prethodili onu zaslugu prekida i inoviranja koju pripisuje sebi? Došao je čas – poentira Ricoeur – da sebi zabranimo svaki komoditet koji je postao jednostavna lijenost misli kada se hoće pošto-poto u jednoj riječi – metafizika – obuhvatiti cjelovitost zapadne misli. Ako se i može reći da Heidegger pripada školi spekulativne filozofije, to je moguće samo ukoliko on nastavlja s pomoću novih misaonih sredstava i uz novi diskurs koji je u službi novog iskustva poduhvat analogan poduhvatu njegovih prethodnika.

Krešimir ŠIMIĆ